

PERSPEKTYWY OCHRONY MAJĄTKU WEDŁUG PROCEDURY OBRONY NA UKRAINIE: PODSTAWA ORGANIZACYJNA I PRAWNA

Ivan Haraberius

*doktor habilitowany nauk prawnych, profesor, profesor, Katedry Prawa i Administracji
Publicznej Uniwersytetu Mariupol, (Mariupol, Ukraina)
hif52.04@gmail.com*

Streszczenie. W artykule rozważono technika bezpieczeństwa jako kategorię naukową, komponent dyscypliny «Specjalne techniki organów ścigania» i środki ochrony obiektów. Jako kategoria naukowa technika bezpieczeństwa reprezentuje zbiór pozycji naukowych i zaleceń dla aplikacji technicznych, programowo-technicznych, programowych, substancji, systemów informacyjnych, naukowych i specjalnych metod ich wykorzystania przy rozwiązywaniu problemów przez podmioty związane z bezpieczeństwem. Czy zdefiniowany system i problemy techniki bezpieczeństwa. System zabezpieczeń technicznych składa się z elementów, które dotyczą: przepisów ogólnych, kierunku stosowania i celu funkcjonalnego środków techniki bezpieczeństwa. Podstawy prawne korzystania z technik zabezpieczeń i struktur organizacyjnych ich aplikacji dla obiektów ochrony są alokowane. Wykazano, że regulacyjne akty prawne stanowiące prawną podstawę ochrony własności i stosowania *техничких* środków ochrony, należą do różnych gałęzi prawa. Określa się kategorię «organizacja technicznej ochrony obiektów» i jej klasyfikację.

Słowa kluczowe: technika bezpieczeństwa, działalność bezpieczeństwa, kategoria, klasyfikacja, organizacja, perspektywa.

PERSPECTIVES FOR THE PROTECTION OF PROPERTY BY PROTECTIVE EQUIPMENT IN UKRAINE: ORGANIZATIONAL-LEGAL BASIS

Ivan Haraberjush

*Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Law and Public
Administration of Mariupol State University, (Mariupol, Ukraine)*

Abstract. In article the security technics as a scientific category, a discipline component «The Special technics of law enforcement bodies» and means of protection of objects is considered. As the scientific category security technics represents set of scientific positions and recommendations for application technical, programmno-technical, programm means, substances, information systems, scientific and special methods of their use at performance of problems by subjects of security activity. Are defined system and problems of security technics. The system of security technics is made by elements which concern: general provisions, a direction of application and a functional purpose of means of security technics. Legal bases of use of security technics and organizational structures of its application for protection objects are allocated. It is shown that the regulatory legal acts making a legal basis of protection of the property and application *техничких* of means of protection, belong to various branches of the right. The category «the organisation of technical protection of objects» and its classification is defined.

Key words: the security technics, security activity, a category, classification, the organisation, prospect.

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАХИСТУ ВЛАСНОСТІ ЗАСОБАМИ ОХОРОННОЇ ТЕХНІКИ В УКРАЇНІ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ

Іван Хараберюш

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права та публічного адміністрування Маріупольського державного університету,
(Маріуполь, Україна)*

Анотація. У статті охоронна техніка розглядається як наукова категорія, складова дисципліни «Спеціальна техніка правоохоронних органів» та засіб захисту об'єктів. Як наукова категорія охоронна техніка представляє собою сукупність наукових положень та рекомендацій щодо застосування технічних, програмно-технічних, програмних засобів, речовин, інформаційних систем, наукових та спеціальних методів їх використання при виконанні завдань суб'єктами охоронної діяльності. Визначено систему та проблеми охоронної техніки. Система охоронної техніки складається з елементів, а саме: загальних положень, напрямку застосування та функціонального призначення засобів охоронної техніки. Виділяються правові засади використання охоронної техніки та організаційні структури її застосування для охорони об'єктів. Показано, що нормативно-правові акти, які становлять правову основу захисту майна та застосування технічних засобів охорони, належать до різних галузей права. Визначено категорію «організація технічної охорони об'єктів» та її класифікацію.

Ключові слова: охоронна техніка, охоронна діяльність, категорія, класифікація, організація, перспектива.

Постановка проблеми. Ефективне забезпечення безпеки власності (населення, промислових об'єктів, організацій, торговельних об'єктів тощо) у сучасних умовах є особливо актуальним у зв'язку зі зростанням кваліфікованих злочинів, економічною нестабільністю, комп'ютерними злочинами, промисловим шпигунством.

В Україні охорону об'єктів державної та інших форм власності здійснюють учасники ринку охоронних послуг, на якому діють: поліція охорони та приватні охоронні структури.

Засоби захисту людини і його майна розбудовувалися протягом тривалого періоду від найпростіших засобів фізичного захисту житла людину до сучасних систем безпеки. Найбільшого поширення набули системи охоронно-пожежної сигналізації, застосування яких досить ефективно вирішує проблеми забезпечення безпеки за допомогою технічних засобів охорони.

Найбільш ефективним є комплексне вирішення завдання забезпечення безпеки об'єктів усіх форм власності з використанням інтегрованих систем з елементами інтелекту. Як правило, до їх складу крім систем охоронної й пожежної сигналізації входять системи контролю й керування доступом і охоронного телебачення. В інтегрованих системах контроль і керування всіма технічними засобами здійснюють за допомогою передових інформаційних технологій з використанням сучасних апаратно-програмних засобів.

Динаміка світового розвитку апаратно-програмних засобів забезпечення комплексної безпеки об'єктів диктує необхідність не тільки вивчення сучасних технічних засобів охорони, але й відстеження тенденцій їх розвитку в перспективі. Тому широке застосування сучасних систем безпеки для захисту об'єктів вимагає

й відповідного підходу до організаційно-правового забезпечення захисту власності технічними засобами охорони.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням охорони об'єктів технічними засобами охорони приділяли увагу науковці В.В. Волхонський (*Волхонський В.В., 2000. 312 с.*), І.І. Груба (*Груба І.І., 2012. 220 с.*), Р.Г. Магауєнов (*Магауєнов Р.Г., 2008. 496 с.*), П.В. Мокренко (*Мокренко П.В., 2000. 185 с.*), В.О. Рижова (*Рижова В.О., 2012. 157 с.*), В.Г. Сінілов (*Сінілов В.Г., 2010. 512 с.*) та інші. Однак усі їх роботи мають певні розбіжності щодо визначення елементів технічних засобів охорони, улаштування охоронної сигналізації, принципів та організації її побудови. Взагалі не визначено місце охоронної техніки в системі технічних засобів, що використовуються в правоохоронній діяльності, потребує уточнення її поняття та правові засади використання.

Мета статті. Метою статті є визначення охоронної техніки як розділу спеціальної техніки, виділення її поняття, завдання, системи, організаційно-правових основ її використання для захисту власності та перспектив розвитку.

Виклад основного матеріалу. Охоронна техніка, що використовується суб'єктами охорони, є складовою більш широкого поняття «спеціальна техніка» взагалі та «спеціальна техніка правоохоронних органів» зокрема. В наших попередніх дослідженнях ми дійшли висновку, що систему спеціальної техніки правоохоронних органів як галузі науки складають: криміналістична техніка, оперативна техніка, організаційна техніка, охоронна техніка (*Хараберюш І.Ф., 2011, с. 25*). Тому треба враховувати, що охоронна техніка, як складова спеціальної техніки, поєднує, з одного боку, методи наукового пізнання свого предмету, а, з іншого, – методи практичної діяльності у відповідності з напрямком її використання.

Виходячи з цього можемо стверджувати, що охоронна техніка – це спеціальна техніка, яка використовується для охорони об'єктів різних форм власності.

Охоронна техніка як складова вчення спеціальна техніка правоохоронних органів – це сукупність наукових положень і рекомендацій щодо застосування технічних, програмно-технічних, програмних засобів, речовин, інформаційних систем та природничо-наукових і спеціальних методів їх використання під час виконання завдань суб'єктами охоронної діяльності.

Як складова дисципліни «Спеціальна техніка правоохоронних органів» охоронна техніка має свій предмет – системи та види засобів, призначених для охорони об'єктів, організаційно-методичні, правові та тактико-технічні основи їх застосування і чітко визначенні завдання:

1. Розкрити значення застосування науково-технічних засобів у діяльності суб'єктів охорони, спрямованої на захист власності.

2. Забезпечити засвоєння знань про природничо-наукові передумови, основні тенденції та проблеми впровадження й застосування засобів охоронної техніки; про форми та методи політики, яку проводить Україна щодо захисту права власності технічними засобами; про основні вимоги, напрями й заходи щодо забезпечення ефективного впровадження та використання засобів охоронної техніки; про перспективи розвитку охоронної техніки.

3. Забезпечити висвітлення та опанування певного комплексу організаційно-методичних, правових, тактико-технічних знань з урахуванням існуючого передового досвіду під час навчання.

Як засіб охорони об'єктів охоронна техніка – це сукупність технічних засобів охорони (охоронно-технічні засоби, охоронна сигналізація) і методів, які правомірно використовуються для виявлення, фіксації, дослідження, оцінки та використання інформації щодо охорони об'єктів різних форм власності.

Аналіз думок певного кола науковців (*Волхонський В.В., 2000. 312 с.; Груба І.І., 2012. 220 с.; Магауєнов Р.Г., 2008. 496 с.; Мокренко П.В., 2000. 185 с.; Сінілов В.Г., 2010. 512 с.; Дементьев А.Н., Дементьева Г.В., 2012. 119 с.*), наші попередні дослідження (*Хараберюш І.Ф., 2011. 362 с.; Хараберюш І.Ф., 2013. 246 с.*) та власний практичний досвід роботи в практичних підрозділах Державної служби охорони МВС України дозволяють зробити висновок, що завданнями охоронної техніки є:

- підвищення надійності захисту об'єктів, що охороняються;
- виявлення порушника й визначення місця його проникнення;
- контроль стану безпеки охоронюваних об'єктів;
- полегшення умов праці співробітників охорони;
- зниження чисельності особового складу охорони;
- зниження вартості охорони;
- підвищення рівня попередження та розслідування злочинів по «гарячих слідах» (крадіжки, розбійні напади);
- виконання завдань загальної профілактики правопорушень.

На нашу думку, систему охоронної техніки повинні складати елементи, до яких входять загальні положення, галузь застосування та функціональне призначення засобів охоронної техніки. Загальні положення повинні визначати основні поняття, завдання охоронної техніки, загальну характеристику технічних засобів охорони, прийомів і способів їх застосування, нормативно-правову регламентацію використання, значення в загальній системі охорони.

За галуззю застосування технічні засоби охорони (охоронна сигналізація), на нашу думку та позицію більшості наведених вище науковців та фахівців, поділяються на три групи: охоронні; пожежні; комбіновані (охоронно-пожежні).

Щодо функціонального призначення, то в цьому питанні немає однозначної позиції. Так В.Г. Сінілов вважає, що система охоронної й тривожної сигналізації містить у собі: засоби виявлення – сповіщувачі, датчики; засоби тривожної сигналізації – кнопки, педалі, сповіщувачі; засоби збору, обробки й відображення інформації – приймально-контрольні прилади (ПКП), контрольні панелі, концентратори, комп'ютери, адресні й релейні модулі, світлові й звукові оповіщувачі й т. ін. (*Сінілов В.Г., 2010, с. 75*).

О.М. Дементьев та Г.В. Дементьева вважають, що основу комплексу технічних засобів охорони становлять: засоби виявлення; технічні засоби спостереження; системи збору, обробки, відображення й документування інформації; засоби контролю доступу; допоміжні засоби й пристрої (блоки резервного електроживлення, переговорні пристрої тощо). Крім того, в особливо необхідних умовах застосовуються спеціальні засоби захисту інформації, пошуку техніки підслуховування, спостереження тощо, а також спеціальні засоби виявлення й знешкодження диверсійно-терористичних засобів (*Дементьев А.Н., Дементьева Г.В., 2012, с. 24*). Ми вважаємо, що така класифікація дуже роздроблена і може бути спрощена, враховуючи, що окремі засоби охоронної техніки є універсальними та багатофункціональними пристроями і можуть об'єднати деякі з вказаних вище класифікаційних груп.

Автори курсу лекцій з дисципліни «Спеціальна техніка» кафедри кримінального права та митної справи Новосибірського державного аграрного університету вважають, що за функціональним призначенням засоби охоронно-пожежної сигналізації поділяються на три групи, що включають такі засоби:

1) виявлення (сповіщувачі), призначені для одержання інформації про стан контрольованих параметрів (світловий промінь, СВЧ-поле, інфрачервоне випромінювання тощо);

2) сповіщення (приймально-контрольні прилади, оповіщувачі), призначені для приймання й перетворення службової й тривожної інформації й видачі оповіщення;

3) передачі інформації (системи передачі повідомлень у складі – кінцевого пристрою, ретранслятору й пульта централізованого спостереження), призначені для передачі по каналах зв'язку, обробки й зберігання інформації (повідомлень про проникнення, службових і контрольно-діагностичних повідомлень, а також для передачі й приймання команд телекерування) (*Спеціальна техніка: курс лекцій, 2015, с. 19*). Ця класифікація здається нам більш придатною для структурування системи охоронної техніки. Але вона також, на нашу думку, не відповідає вимогам універсальності та спрощення структурної конструкції.

Ми вважаємо, і це підтвердила багаторічна практика, що найбільш придатною для структурування охоронної техніки за функціональним призначенням є така класифікація:

- технічні засоби виявлення (датчики), призначені для одержання інформації про стан контрольованого параметра;

- технічні засоби сповіщення (ПКП, концентратори, пульти централізованого спостереження), призначені для прийому, перетворення, передачі, зберігання, обробки і відображення інформації, яка надходить від датчиків.

В свою чергу технічні засоби виявлення та сповіщення також поділяються за різними ознаками, мають дуже великий перелік моделей та модифікацій. Але це має бути предметом обговорення та аналізу іншої роботи.

Нами надана узагальнена система засобів охоронної техніки, яка дозволить нам більш обґрунтовано розглянути організаційно-правові основи охорони власності цими засобами.

Правова природа охорони права власності в нашій державі вимагає її реалізації шляхом комплексного застосування організаційно-технічних інструментів. Цьому сприяють нормативно-правові акти, як визначив І.О. Личенко, що належать до різних галузей права:

– конституційного – стаття 41 Конституції України встановлює принцип, згідно з яким кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним;

– господарського – стаття 133 Господарського кодексу України визначає, що держава забезпечує рівний захист майнових прав усіх суб'єктів господарювання (п. 3);

– цивільного – стаття 386 Цивільного кодексу України вказує, що держава забезпечує рівний захист прав усіх суб'єктів права власності (п. 1). Власник, права

якого порушені, має право на відшкодування завданої йому майнової та моральної шкоди (п. 3).

– адміністративного – Глава 6 Кодексу України про адміністративні правопорушення визначає перелік адміністративних правопорушень, які посягають на право власності;

– кримінального – Розділ 6 Особливої частини Кримінального кодексу України визначає види діянь, які визнаються злочинами проти власності, та особливості відповідальності за них.

Система законодавства щодо охорони права власності включає:

- Закони України: «Про Національну поліцію» (ст. 13), «Про охоронну діяльність»;

- акти Кабінету Міністрів: постанови Кабінету Міністрів України від 10.08.1993 № 615 «Про заходи щодо вдосконалення охорони об'єктів державної та інших форм власності» (зі змінами), від 11.11.2015 № 937 «Питання забезпечення охорони об'єктів державної та інших форм власності», від 13.10.2015 № 834 «Питання функціонування органів поліції охорони як територіальних органів Національної поліції та ліквідації деяких територіальних органів Міністерства внутрішніх справ» (зі змінами), від 18.11.2015 № 960 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження охоронної діяльності», від 11.02.2013 № 97 «Про затвердження переліку спеціальних засобів, придбання, зберігання та використання яких здійснюється суб'єктами охоронної діяльності».

Охорона права власності є одним із основних завдань Національної поліції України, що втілюється шляхом створення умов, які унеможливають або ускладнюють спроби завдати шкоди чужій власності, знищити її або незаконно привласнити, чи заволодіти нею. Особливе місце в системі нормативно-правового забезпечення охорони права власності належить нормативно-правовим актам Національної поліції МВС України: «Про затвердження Положення про Департамент поліції охорони»: наказ Національної поліції України від 06.11.2015 № 43; «Про організацію охорони майна фізичних і юридичних осіб органами та підрозділами поліції охорони за допомогою засобів охоронного призначення»: наказ МВС України від 23.06.2017 № 533; «Перелік технічних засобів, рекомендованих для організації охорони об'єктів і діяльності органів поліції охорони»: наказ Департаменту поліції охорони від 04.08.2017 № 107.

У своїй роботі І.О. Личенко також визначає, що на державу покладено обов'язок щодо створення системи правових способів та засобів щодо підтримання режиму охорони права власності. Адміністративно-правовий режим охорони у сфері власності – це особливий порядок адміністративно-правового регулювання, що відображає сукупність юридичних та організаційних засобів, що використовуються для закріплення правового стану відносин щодо володіння, користування та розпорядження майном та матеріального стану об'єктів права власності і спрямовані на забезпечення їх стійкого функціонування (Личенко І.О., 2011, с. 19). Тому потребує окремого розгляду організація використання охоронної (охоронно-пожежної) сигналізації для охорони власності.

Поняття «організація» широко вживається в багатьох науках (філософії, математиці, економіці, соціології та ін.) і в практичній діяльності. Це поняття багатозначне. Найчастіше воно означає: внутрішню упорядкованість, узгодженість взаємозалежних елементів цілого (системи). Виходячи з цього

значення організації, ми можемо стверджувати, що організація технічної охорони об'єктів – це комплексна система сертифікованих засобів виявлення, сповіщення та інших технічних засобів, призначена для створення необхідного рівня безпеки об'єкта і вирішення завдань, покладених на охоронну техніку при її експлуатації суб'єктами охорони у відповідності з нормативними документами.

Практика показує, що застосування конкретної системи і типів технічних засобів охорони визначається вимогами суб'єктів охорони, кількістю об'єктів, що охороняються та їх віддаленістю від пункту централізованої охорони (ПЦО), на який передається інформація від технічних засобів охорони.

За допомогою технічних засобів охорони можна організувати три види охорони:

- 1) автономну охорону об'єктів;
- 2) централізовану охорону об'єктів.;
- 3) комбіновану охорону об'єктів.

Автономне встановлення технічних засобів охорони провадиться на окремо розташованому об'єкті охорони за допомогою ПКП, що встановлюється всередині об'єкта, датчиків, що до нього підключаються з'єднувальними лініями та світлових і звукових оповіщувачів, що встановлюють зовні в зручному для огляду місці.

Централізована охорона об'єктів організується за допомогою пультів централізованого спостереження, які встановлюються на ПЦО, по абонентських телефонних лініях або радіоканалу. При цьому об'єкти обов'язково повинні бути оснащені технічними засобами охоронної та/або тривожної сигналізації.

Комбінована організація охорони об'єктів має на увазі певну комбінацію автономної й централізованої охорони. Наприклад, у робочий час об'єкт охороняється власними силами або силами сторонніх охоронних структур, а в неробочий час здається під охорону на ПЦО. Або цілодобово охороняється власною службою безпеки, але частина найбільш важливих приміщень об'єкта (сховище цінностей, кімнати зберігання зброї, наркотичних речовин тощо) одночасно охороняється за допомогою ПЦО, або на ПЦО виведена тільки тривожна сигналізація об'єкта. Така організація охорони характерна для об'єктів кредитно-фінансової сфери (банки, ощадкаси, пункти обміну валюти тощо), великих компаній і організацій, а також органів влади.

Окремої уваги потребує питання перспективи розвитку систем охорони об'єктів. Одним з ключових напрямків удосконалення організації охорони є застосування інтелектуальних систем (ІС).

Поняття «інтелектуальні системи» є похідним від категорії «інтелект» (лат. *Intellectus* – розум; розумові здібності людини). У сучасній літературі вона розглядається як сукупність або система пізнавальних здібностей людей, що виявляються в легкості навчання, здатності швидко і легко здобувати нові знання та вміння, в подоланні несподіваних перешкод, здатності знаходити вихід із нестандартної ситуації, умінні адаптуватися до складного, мінливого, незнайомого середовища, в глибині розуміння того, що відбувається, в творчості (*Всесвітня енциклопедія. Філософія, 2001, 1312 с.*).

Виходячи з практики використання інтелектуальних систем, ми виділяємо такі інтелектуальні функції:

- комунікативні здібності – спосіб взаємодії системи з кінцевим користувачем і з іншою ІС;

- аналітичні можливості – вирішення складних погано формалізованих задач, які вимагають побудови алгоритму вирішення, у залежності від конкретної ситуації, яка характеризується невизначеністю та динамічністю вихідних даних і знань;

- здатність до самонавчання – вміння системи автоматично отримувати знання з накопиченого досвіду і застосовувати їх для вирішення завдань;

- адаптивність – здатність системи до розвитку у відповідності з об'єктивними змінами області знань;

- здатність до самооцінки – володіння засобами для оцінки результатів власної роботи;

- творчість – охоплює складання віршів, комп'ютерної музики, ігор, винахід нових об'єктів.

Кожний з перерахованих ознак умовно відповідає свій клас ІС. Різні системи можуть мати одну або декілька ознак інтелектуальності з різним ступенем прояви.

Для охорони об'єктів найбільш перспективними напрямками можуть бути розвинення інтелектуальних систем відеоспостереження, інформаційно-довідкового забезпечення та систем централізованої охорони об'єктів.

Функціональність всього об'єктного програмного забезпечення інтелектуальних систем відеоспостереження поділяється на дві великі групи: розпізнавання та класифікація об'єктів відеоспостереження; відстеження шляху об'єкта відеоспостереження. Цей напрямок потребує удосконалення та розвинення в системі правоохоронних органів взагалі і охоронних структур зокрема.

Розвинення інформаційно-довідкового забезпечення охоронної діяльності пов'язано з появою геоінформаційних систем (ГІС), які надають інформацію про просторове розміщення об'єктів з використанням карт або планів, що дуже важливо для своєчасної протидії злочинним проявам проти власності.

До ІС охорони об'єктів можна віднести системи централізованої охорони, наприклад, «Орлан», «КРОНОС», «АІ-Грифон» та ін., які по суті представляють комплекс технічних засобів і програмного забезпечення для централізованого спостереження за станом пристроїв охоронної та пожежної сигналізації з використанням стільникової мережі GSM-900/1800 та проводових ліній АТС. Як і усі інші цей напрямок розробки ІС потребує подальшого розвинення та удосконалення.

Висновки. Підводячи підсумок, можемо констатувати, що охоронна техніка може розглядатись як: складова вчення спеціальна техніка правоохоронних органів, розділ дисципліни «Спеціальна техніка правоохоронних органів», засіб діяльності суб'єктів охорони щодо захисту власності. Охоронна техніка має чітко визначені завдання та свою систему, до якої входять загальні положення, галузь застосування та функціональне призначення засобів охоронної техніки.

Комплексному застосуванню технічних засобів охорони сприяють нормативно-правові акти, що належать до різних галузей права. Це, в свою чергу, стимулює розвиток організації використання охоронної техніки, яка складається з автономної, централізованої та комбінованої охорони об'єктів різних форм власності, та сприяє впровадженню в охорону інтелектуальних систем.

Список використанх джерел:

1. Волхонский В.В. Устройства охранной сигнализации: 2-е изд., доп. и перераб. СПб.: Экополис и культура, 2000. 312с.
2. Всемирная энциклопедия. Философия. М.: АСТ, 2001. 1312 с.
3. Груба И.И. Системы охранной сигнализации. Технические средства обнаружения. М.: СОЛОН-ПРЕСС, 2012. 220 с.
4. Дементьев А.Н., Дементьева Г.В. Технические средства охраны: Учебное пособие. Томск: кафедра ТУ, ТУСУР, 2012. 119 с.
5. Личенко І.О. Адміністративно-деліктні аспекти захисту права власності: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 216 с.
6. Магауенов Р.Г. Системы охранной сигнализации: основы теории и принципы построения: Учебное пособие для вузов: 2-е изд., перераб. и доп. М: Горячая линия-Телеком, 2008. 496 с.
7. Мокренко П.В. Елементи і пристрої фізичної та електронної охорони об'єктів. Львів: Фенікс, 2000. 185 с.
8. Рыжова В.А. Проектирование и исследование комплексных систем безопасности. СПб: НИУ ИТМО, 2012. 157 с.
9. Синилов В.Г. Системы охранной, пожарной и охранно-пожарной сигнализации : учебник для нач. проф. образования: 5-е изд., перераб. и доп. М.: Издательский центр «Академия», 2010. 512 с.
10. Специальная техника: курс лекций. Новосибирск: кафедра КПтаМС НГАУ, 2015. 128 с.
11. Хараберюш І.Ф. Протидія злочинності засобами спеціальної техніки: концептуальний підхід: монографія. Донецьк: Вид-во «Ноулідж», 2011. 362 с.
12. Хараберюш І.Ф. Спеціальна техніка в органах внутрішніх справ. Загальна частина: навчальний посібник: 4-е вид., перероб. і доп. Донецьк: Донецький юридичний інститут МВС України, 2013. 246 с.